Моїм найдорожчим татові й мамі

п р и с в я ч у ю

Вступ

Ти теж потрапив до чужорідного часопростору, в якому мислення не адекватне буттю. Тебе також позбавили власного житла і землі, на якій міг би нестружено працювати дух. Ти тужиш за рівновагою і належним чином життя, не бажаючи служити двом господарям одночасно. Свята байдужість до суєтного і скороминущого світу дорівнює ностальгії за служінням наймогутнішому володареві. Ти вже переконався, що життя є достатнім тільки на тлі троянди і повільного лапатого снігу, падіння якого ніколи не припиняється й не переривається т а м, і що та неперервна тяглість є найкращою альтернативою для дискретного перебування т у т; ти здогадуєшся, що це не тільки альтернатива, а й синтез, тобто зцілення. Таїна снігу і сніг таїни, щось таке, як свята Євхаристія, без якої ми не живемо, а тільки пере-буваємо, ніби каміння; щось дуже подібне до юної нічної музики далеко за стінами наших принагідних притулків, музики, яка кличе, а потім повертає, щось таке, що єдине може бути незрадливим орієнтиром і запорукою наближення до буття сповна.

Ти тужиш за чином життя, якого вже неможливо було б уникнути, так само, як долі або смерті; можливо, це любов до смерті або ж amor fati і, як кожна любов, вона причетна до таїни. Ти заздриш птахам, яким не сняться бридкі сни, які самі є своїм покликанням і водночас здійсненням його. Ти заздриш детермінованим явищам, істотам і речам, тому що хочеш бути таким самим вільним, як вони. Доля повинна існувати як свобода: усвідомлення характеру долі буде буттям у свободі й буттям свободи тут.

Хіба "я" і "життя" — різні речі, щоб кожна з них володіла окремою волею і одна з них підкорялася іншій, приймала або відтручувала її, словом — воліла? Не життя перебуває в мені і не я пере-буваю в житті, а я сам є життя сповна. Не існує жодних перемог над собою. Кожна реальна перемога — це подолання чогось із-поза мене, — соціуму, природи, демонів. Це моя перемога над не-моїм, яке намагається проникнути в мою нікомуненалежність, примусити мушлю розкрити стулки, захопити і зробити своїм, собі-належним, тобто зробити мене — не моїм, тобто знищити. І Він сказав: "Кожне царство, яке розділиться в собі, — загине". Подівшися кудись із життя, я подінуся і з самого себе, втрачу оце коштовне й прокляте "я", яке і є іменем життя і тільки в житті можливе; і я хотів кудись подітися із себе, не розуміючи, що це життя в "я" і є тим покликанням, якого ми стільки вичікували в іманентному.

І ти прагнеш свободи від будь-яких соціальних подій, тому що свобода створює власний автентичний лад, існує й істинствує лише за своїми законами й ніхто не зможе змінити суті єства своєї свободи-долі зумисно. "Життя створює лад, але порядок не створює життя", — зауважив Сент-Екзюпері в "Цитаделі". Треба прислуха́тися лише до юної нічної музики за стінами, тільки з нею співрозмірювати подих і ритм серця; та музика, та сяйлива пітьма — саме життя, вона безмовно звучить доти, доки її грають, вона живе доти, доки її двигає вічний нерухомий двигун. І ти теж музика. Саме тому перед-існування, існування-тут і після-існування — єдиної природи і породи, як музика або всепронизуючий стрижень світла; це окремі щаблі однієї і тієї ж драбини існування, неподільні у феномені і розокремлені водночас.

Тому треба стати трохи осторонь і слухати свою сонату, стежачи, щоб виконувалася вона бездоганно, без фальшу і недбайливості. А про те, я к а ця соната, судити не тобі — бо як може соната оцінити сама себе? — а єдиному живому слухачеві, для якого вона й звучить, для якого вона й написана, і, не виключно, якраз Він і є її автором. У тебе ж не виникає обурення або відрази, коли бачиш покручену сосну неправильної (?) форми? Адже свою правду пам'ятають не як фразу —

розумом; свою правду "пам'ятають" виразом обличчя і поставою тіла, усім собою. Правдою бувають. Але ніколи не намагаються виповісти її. Тому всі сосни, покручені й стрункі — мовчать. Кожна з них існує як власна, більше нікому, крім них, не належна правда.

Неназване, таїна, яку відчуваєш або вбачаєш, обов'язково мусить мовчати, інакше вона втратить свою сакральність у черговій схемі або популяризації. Не намагатися сказати все до кінця. Не намагатися с к а з а т и. Н е н а м а г а т и с я — інакше все закінчиться вимушеністю і вимученістю, — а бути вже тепер, не завтра, бо ти єси. Весь довжелезний ряд моїх життєвих учинків не спонукався до появи та проявлення в цьому реальному часовому світі одним неперехідним сенсом, однією першопричиною; а бажання такого сенсу і розумної, на поширену колись думку, першопричини буде бажанням потрапити до в'язниці або лікарні, бо там справді перебуває порядок, розумовий, нормувальний тощо. Тутешнє бування не вміщається в закономірність. Свободу, любов, буття неможливо вирахувати, а отже, заволодіти ними; влада — це ярмо, а буття, любов і свобода — поза ярмом, поза уявленнями, це дикі коні-в-собі. З одного боку нас притягує буття, а з іншого — влада. Або — або. Ми розіп'яті в цій рисочці між коротким словом, написаним двічі. Це є той хронотоп, або ж хрест, який, за Його словами, треба взяти.

Дивно гарна, грізна у своїй непідробності дійсність одночасна з нами, але досягнути її свідомо спрямованим зусиллям волі майже неможливо. Чи можна цього навчитися — досягати реальність? Адже якраз вона і є присутністю буття у вічному "тепер", тим, що, за словами поета, не триває, а повторюється. Находить на нас. Вона без-владна і нікомуненалежна: находить тільки тоді, коли сама цього хоче, відходить так само. Само-бутність реальності неможливо викликати або навіювати, її неможливо конструювати.

Ось таким, а не інакшим триває далі це життя, нехтуючи всіма моїми здогадками про необхідність чину, ладу, ритуалу; набридливий нудний додаток до "мене", часом нестерпне паразитування. Отож, "я" — з-поза

життя? Отож, "я" — з-поза себе? Дійсний часопростір інвалідний для мого існування. Залишається тільки мислення. Адже штучний світ культури створено без творчої участі конкретної людини. Він застає її зненацька, даний у своїй готовості, не повідомляючи про вічну неготовість буття. Відтак, окрім навали природних, екзистенційних вражень, людину поглинає вал вражень ідеологічних, примарний танок табу і тотемів. Той або інший тип виховання, те чи інше соціально-історичне довкілля тощо закладають — з-поза особистісного мислення цієї людини — основи "світогляду", тобто бачення світу саме отакою картиною, або, радше, картою. Усвідомлений, а частіше неусвідомлений "світогляд" стає фільтром, призначеним добирати ті, а не інші трактування явищ, фільтром, практично необхідним для ідеологічної єдності конкретного індивіда з системою колективного тіла. Вироблений іншими "світогляд" виділяє з себе ілюзію певної свободи і дає можливість утотожнення з тим чи іншим соціальним видом ("станом", "класом", "кланом", "нашою вірою", "спілкою" тощо), — тобто, забезпечує. Для мене подібний "світогляд" є ґатунком сліпоти, а його безпека — загрозою. Не існує такого бачення, яке б не було баченням того, кому воно належить. Бачення світу таким, яким він є насправді, не існує. Але існує таке бачення, яке насправді є моє існування.

Хіба не виникла культура з одного-єдиного бажання: захиститися від людини ззовні і від самого себе — людини зсередини? А коли це бодай наполовину так, то чим або ким є те, що/кого існує потреба захистити; звідки в цього невідомого такий могутній інстинкт до самозбереження і самобутності, що він витворює цілу аналогію всесвіту? Чому переважно всі люди прагнуть його зберегти — бодай у собі, — і чому вони ж прагнуть його — саме його — знищити, принаймні у своїх ворогах? Це щось таке ж невловне й неозначуване, як "душа" або "Бог"; я бачу тільки наслідки, які виникають із бажання захистити або знищити його, проте не бачу його самого.

Людина тужить за втраченим раєм інстинкту, за остаточною безальтернативною зумовленістю. Або, за контрастом: за найвищою свободою, відсутністю будь-якої зумовленості; це так звана людина-в-

смерті. Вона не має ні того, ні іншого сповна: ані цілковитої зумовленості інстинктами, ні повної свободи, пере-буваючи своє напівжиття в прикордонній нейтральній смузі поміж жовтим і блакитним кольорами райдуги, зі спорадичними вилазками то в тваринне, то в боже.

Часом хочеться бути не-собою, — але рідко й погано розумієш, що то є вищий поклик до того, щоб існувати собою в часі; перлина, мушля, душа вирощується за одне життя. Тому можна сказати, що все життя, в муках і нетерплячості ми наосліп вирощуємо єдине: власну смерть. І тільки тоді "душа" буде готовою, досконалою, достиглою. Але чи є неминучою умовою росту оте "наосліп"? Мені йдеться навіть не про ритуал у загальноприйнятих сьогодні значеннях цього слова, переважно негативних, а про неперервне слідування єства самості. Слідування, тому що єство і самість безперечно існують рухомими. Сам по собі ритуал неспроможний, звичайно, створити таке єство; але він може стати дієвим посередником у вирощуванні цього єства не навпомацки.

Чи, може, цілісність перебуває поза рефлексією власного "я", може, "я" — то флексія і плід, лише плід, навіть плід, але не сукупність періодів росту? Усього на світі порівну, і питань не більше, ніж відповідей, просто деякі питання є водночас відповідями, а в багатьох відповідях криються інші питання; це зроблено для того, щоб розмова тривала вічно.

Розмова

Я. Треба вирватися з мережі слів, але яким чином? Як зажити реального буття — і зажити, за-бути ним, уже не забуваючи? Прокинутися і встати треба негайно, але як, коли кошмар навколишньої дійсної недійсності не випускає і часом здається приємнішим за поклик, що вириває зі сну? Та й поклику не чути…

Ти. Чому не чути?

Я. Тому, що поклик — це ми самі, а жодний поклик не може почути себе, так само, як жодне око не може себе побачити без посередників.

Ти. Заздрю птахам, які самі є своїм покликанням і водночас сповненням його.

Я. Ти заздриш птахам тому, що поклик не повинен бути збагненним для самого себе. Для самого себе він має бути сповненим, тобто почутим. Тільки почутий і н ш и м поклик є сповненим. Нема безглуздішого імперативa за "пізнай себе". Слід уникати стеження за собою ексцентричного "я", його коментарів та оцінок. Пасти духа — грішно.

Ти. Можливо, спроби побудувати життя є так само грішними, — за твоєю термінологією; бо воно не будується, воно принципово не надається до побудови, не є матер'ялом. Історія не надається до свідомої, раціональної побудови. Замість вивершеного мурашника — руїни Вавилонської вежі. І в той же час усе це з невідомої причини не гине остаточно, видозмінюється й пере-буває далі, попри відсутність віри і "переконань", ба більше — попри їхню присутність, — як і сам я далі пере-буваю, підтримую та оберігаю це перебування, хоча воно мучить мене й не задовольняє більше за політичний устрій, соціальну "несправедливість", безпросвітну тупість навколишніх, попри біди і хвороби…

Я. Здогадуюся, що ти хочеш сказати далі: сама твоя поява в цьому світі і в його часі є випадковістю, а не закономірністю, і весь розвиток твого духовного існування, на відміну від біологічного існування, так само є довільним і спорадичним.

Ти. Атож. І тому це викликає в мене глибоке незадоволення й непереборну потребу того, що я умовно називаю "ритуалом" або ж відкритою системою, яка зосередила б розпорошені наразі й непродуктивні вияви мого інтелекту в одному кшталті, в одній інтенції,

байдуже — потужній, чи й зовсім позбавленій інтенсивності, — але спроможній діяти, оновлюватися і збагачуватися в кожній екзистенційній ситуації. Я хочу бути для себе Вільгельмом фон Гумбольдтом — і його ж таки університетом. Але існує й небезпідставний сумнів, що подібний "ритуал", обрана або, радше, витворена (чи п р и г а д а н а) структура свідомості виявляться штучними й нежиттєздатними моделями, які, реґулюючи і впорядковуючи — будуючи, — стануть водночас межами, перешкодами і втратами в пізнанні...

Я. ?

Ти. ...у просуванні по несистематизованому світі. Барвистій хаотичності буття забракне глибини і відтінків, пахощів і звуків, без яких це вже/ще/знову не дійсність, а чергова ілюзія абстрагованої схематизації. Як бачиш, тема б а ч е н н я мені також не чужа. Живий, ясний, творчий стан духу (якщо духові властиві стани) можливий і без усвідомленого...

Я. А не-усвідомленого?

Ти. ...світогляду, пане Швейцер, а часто, може, і з помилковими уявленнями, приблизними іменами замість понять, пане Геґель, з амбівалентними символами, витвореними чинністю подовжуваних міфів, текстурою палімпсестів традиції, передсудів, вірувань... Можеш назвати наш діалог "Засадами евристики". Йдеться про буття як стан або настрій духу (якщо духові властиві і т.д.), де писання й читання книжок, музичні вправи або приготування їжі, смакування чаєм, прогулянки в лісі, купання в ріці та рубання дров на зиму — рівноправні духовні акти, що входять до констеляцій на засаді комплементарності, а не Сфінксового "або — або".

Я. Розумію. Ці слова — "дух", "світогляд", "покликання" тощо — як монети зі стертими написами; ми більш або менш добре розуміємо, що́

вони означали, але потребуємо не розуміння означень, не колекції топосів та архетипів, а переживання означуваного.

Ти. Ніцше, і Швейцер, і вся "філософія життя" були по-своєму хитрими, кожен на свій штиб вдаючися до Veneratio vitae; адже те, що життя саме по собі могутніше за розум, дозволяє визнати його "наймогутнішим володарем". Бо ж із "духом", "викшталтуваністю" чи без них, зі "світоглядом" чи без, із розумом чи ще/вже без нього — як той-таки старий Ніцше або Гельдерлін, — людина живе далі, в муках, терпінні й нетерплячості, як завгодно, — і помирає тільки через життя. І я теж — досі! — можу жити без усвідомленого "світогляду", позаяк я й досі живий. Але й живучи як запитання, хіба не жив я власним, лише питанню належним життям, за яке не розплачуються й не виправдовуються, тому що нема за що? На прокляте питання, яке ось уже стільки часу мучить мене: "Куди мені подітися?" існує одна відповідь: "Нíкуди". Нíкуди подітися, бо це не тимчасовий збіг обставин, а неперехідний стан течії, бо зі мною сталося не те або це, не акцидентальний сплеск — зі мною сталося життя. В такому разі, сказав я собі, треба встати й вийти в нíкуди. Годі безтямних поглядів у порожнє небо, марного очікування відповіді, звістки, або питання. Треба відповісти самому — і це буде в і д п о в і д а л ь н і с т ю.

Отож, я розумію, що віра в Бога — це теж вияв бунту, спровокований очевидністю. Я розумію і те, що існує багато варіантів компромісу з цією очевидністю, того, що глумно називають "власним вибором". Усі ці "вибори" назагал засновані на феноменальній людській здібності бачити ілюзійне, не помічаючи існуючого (такий собі талант до очевидності), або ж на необхідності забути щось, чогось нібито не знати, дещо витиснути з горизонту своєї уваги в темряву марґінального Утгарду. Але я не розумію одного: того, що людина не знає, щó їй чинити у власному пере-буванні, того, що вона не вміє жити і відходить звідси таким дилетантом, як і приходить, Еклезіасте. Десь закралася помилка: якщо вже життя, то без такої свідомості; якщо вже і життя, і свідомість, і самоусвідомлення, і рефлексія та спекуляція — то й відповідні їм можливості реалізації.

Я. І ти сподіваєшся, що ритуал та відповідальність допоможуть тобі виправити цю помилку в часопросторі твого людського пере-бування?

Ти. Не людського!

Я. ?!

Ти. Де я опиняюся, коли Бог не обрав мене, а я не обрав світу? Мені здається, що тоді я опиняюся на свободі. Я стаю третім. Богові — рай, віра святих і спрямованих до святості; Дияволові — світ і світові — диявол. А мені свобода. Проте, це якась дивна свобода. Дé вона, в якому просторі, якщо небо, земля та пекло вже зайняті й мають своїх леґітимних володарів? Це — свобода в часі. Це простір не людського існування. Свобода в мені і я — в ній. Такий собі слов'янський Агасфер. Той не обрав Христа, а Бог не обрав мене. Одначе я, своєю чергою, не обрав світу й диявола, чого, природно, можна було сподіватися, але обрав часування, відмовляючись, відтак, розглядати ситуацію, до якої потрапив, у заздалегідь визначених категоріях. Я — сам. Цю самість можна порівняти з перлиною, яку витворює мій життєвий світ плинного часу, або з кристалом, що створюється щільним середовищем; але й життєвий світ часу можна порівняти з перлиною, яку вирощує самість; і життєвий світ часу, і самість — це одна й та ж сама перлина. Зумовленість світом людей, до якої потрапляєш, народжуючись, можна порівняти з зумовленістю фрази граматичними законами. Ти потрапляєш до речення розмови як слово, але потребуєш свободи знеумовленості. І знаходиш її в мовчанні. Ти слово, яке мовчить. Сло́ва, яке мовчить, немає в очевидності фрази й закони граматики для нього не існують. Але ось що найдивніше: дійсно висловитися можна тільки тим словом, яке мовчить; згадай, що́ ти казав про поклик, який не може почути себе.

Я. Мене теж не задовольняють фрагменти мене і фрагментарне бачення світу, який, за означенням, цілісний — бо ж від слова "світло". Чому необхідно принести стільки жертв, молитов, аскези, страждань і подвигів, щоб десь, може, наприкінці, опинитися на свободі, де вільна

цілісність і цілісна свобода тотожні? Невже тільки соціальний дискурс уярмлює нас? Але хіба те, що робить нас людьми, може робити нас рабами?

Ти. Дуже навіть може.

Я. Я добре знаю, що́ означає твоя нетутешність. Адже "не-я" відростає за ніч, як щетина на підборідді та щоках. Щоранку треба голитися. Втім, Леопольд Блум наполягав на перевагах вечірнього гоління, не суттєво. Може, це і є ритуал — усе життя обтинати "не-я", яке росте з мене? Адже, якщо "не-я" — в мені, тоді вся решта перетворюється в "напів-". Напів-усе, напів-я. Отож: не-все, не-я, недостатність перебування. Часом трапляються винятки. Це тоді, коли я з а б у в а ю, що неголений. Чи не стає тобі легше, коли ти забуваєш про ритуал?

Ти. Це влучне порівняння. В ритуалі треба терпляче голитися щодня, тобто тягло очищати своє правдиве обличчя. Треба терпляче склеювати порвані гроші, збивати розхитані табурети, латати і церувати поношені речі, з'єднувати те, що розпадається. Треба реставровувати себе в собі. Маєш рацію, часом це нудно і тяжко, бо ж щоденно. Але цей чин ритуалу — одкровення, а одкровення треба втілювати.

Я. Одкровення? Чиє?

Ти. Твоєї щетини! І нігтів! І волосся! Тобі відростає людина! Мусиш очищатися від неї, мусиш боротися з її відновленням у собі, бо вона — не-ти. Інакше щойно перший ковток правдивого буття виявиться отруйним дія отруєної людиною свідомості. Ти — лікар, який з-цілюється сам; адже лікувати — це стверджувати життя, чи не так, пане Швейцер? Серед цього галасу ти мусиш замовкнути першим і відшукати в собі велетенську тишу зоряного неба.

Я. Пригадую, як ходив колись над Вербовим потоком і свідомість інших людей, "со-знание", тобто спів-знання свідомості принишкло, вивітрилося, я був сам і був ліс, Підбузька гора, зникаюча молодість, і хоча снувалися якісь поодинокі павутинки думок, але домінувала тиша — щебіт пташки, шум вітру у смерекових верховіттях, дзюрчання води не г о в о р и л и до мене, не були знаками, не мали емоційно заряджених інтонацій; ось взірець доладньої мови — чи музики? — не зверненої ні до кого з людей, насамперед не зверненої до самої себе, зразок мови, нерозривної з подихом, з "духовністю" природи. А на противагу — це безупинне, протягом тисячоліть бурмотіння людей, крики, промови, освідчення, питання, прокльони, молитви і критичні зауваження... Та все ж мені трохи смішно з тебе.

Ти. Смішно?

Я. Через дві тисячі літ потому, як Він прийшов і зніс ритуал або, якщо хочеш, циклічний міф, ти берешся його відновити.

Ти. Хотів би я знати, навіщо Він взагалі приходив.

Я. Повторюю: щоб зруйнувати храм ритуалу, розімкнути міф.

Ти. А через три дні — відбудувати той-таки храм і розімкнувши міфа — зайти всередину і замкнутися знову. Стукайте — і вам відчинять.

Я. Невже "життя сповна" і "спосіб" або чин не суперечать одне одному? Що́ означає "спосіб життя" або, як ти кажеш, "ритуал", у твоєму розумінні? І що означає "життя сповна"?

Ти. Допитливому відповідаю. "Спосіб життя" означає свідоме самообмеження існування задля більшої інтенсивності й продуктивності, принцип культури, принцип сублімації; для Швейцера це усвідомлений світогляд як вище почуття орієнтації, для Конфуція — ритуал, виконання певним, належним чином, для Фуко це мистецтва бути. У традиційному,

скажімо, юдейському розумінні, спосіб життя — це життя під законом Мойсея.

Життя сповна означає свободу. Це свобода від закону, добра вість, проголошена в Новому Завіті, сковородинівський "сродний труд", емерсонівська "довіра до себе", "життя без засад" у Торо і так далі. Це відпускання на волю всього світу і всіх його "гріхів", тобто переступів закону, від-мова відповідати на поклики соціального дискурсу, благословенна апатейя; хай усе буде таким, яким воно є, тому що втручання людини до існуючого, її намагання щось перемінити, запланувати і виконати тощо є безрезультатними і заздалегідь приреченими на поразку. Простіше кажучи, відмінність між "способом життя" і "життям сповна" — це відмінність між охайним, педантичним конфуційцем і патлатим, неголеним даосом, що знехтував "лі"-благопристойністю задля дао.

Я. Якщо я правильно тебе зрозумів, життя сповна виступає не стільки як ренесансна повнота самореалізації, скільки як свобода від влади, чиєю б та влада не була — "нації", "держави", і н ш о г о, у якому вигляді він би не пере-бував. Життя сповна — це непідвладність.

Ти. Так-так. Мушу признатися, що часом мені теж буває смішно з самого себе, бо коли спа́ли пута, ярма, вуздечки, одним словом — чари того, що є культурою, коли я — та й чи я один — втратив, а точніше, витратив кредит, дарований культурі нашим вихованням, — саме тоді до мене прийшло розуміння і знання, в якому я ще й досі не зміг розчаруватися: бо прагнучи дійсного буття сповна, я збагнув, що воно є недостатнім без ілюзій культури. Бо ж таки не можна зривати колосків у суботу і з-цілення або воскресіння також можуть почекати один день, тим більше, якщо і вони, і день цей — у твоїй владі. Але безпосередність неможливо відтворити, — дійсна культура і дійсне буття творяться спонтанно й невимушено, уперше й востаннє, вони виходять з надміру цнотливої самості. Спроба відтворення змертвлює й опошлює, профанує сакральне, хоча прагне протилежного. Навіщо тут воскрешати Лазара? Деякі з подібних сумнівів переважують значення одкровень, тобто самі

стають одкровеннями. Єство абсурду криється у властивостях моєї свідомості, а не в зовнішньому світі та його "влаштуванні".

Я. Це самокритично і дещо відмінно від попереднього.

Ти. Це просто уточнення в ході розмови. Для того, щоб врятуватися від абсурду, треба перемінити спосіб мислення і мовлення, тобто покаятися, тобто створити спосіб життя. Кожному покликові треба слухача, якому б зайве було пояснювати елементарні речі…

Я. …якщо вони існують…

Ти. …або хвалитися перед ними ерудицією чи не до кінця розчутими й осмисленими одкровеннями. Слухача-співбесідника, причетного, з яким можна говорити день і ніч, і все життя, а не ряд одноманітних відлунь, від яких можна збожеволіти. Тільки знайшовши справжнього, свого слухача, знатимеш, про що і як говорити з ним, не замислюючись над цим. Ось що я маю на увазі, говорячи про спонтанність культури і дійсного буття.

Я. А як же бути з нікомуненалежністю і мовчанням? Спокій і рівновага, радість і відчуття прирощення буття настають, точніше, поновлюються тоді, коли в мені замовкає мова, мова, яка складається зі слів, що є свого роду умовними позначеннями, картою, на якій нема нічого, крім ліній, крапок, кольорових плям — і знову слів. Ми живемо в карті — а не в реальному світі. Ми живемо мертво, бо ми пере-буваємо в мові, пере-буваємо в карті, і с е б е трактуючи як знак, який треба відчитати, інтерпретувати, передати. Отож, ми живемо поза собою, оскільки ж "я" тотожне "життю", то можна сміливо стверджувати, що ми не живемо взагалі.

Ти. Я теж можу почастувати тебе парадоксом: по-справжньому ти мовчиш тільки тоді, коли ти по-справжньому говориш.

Я. Мова — символ буття, яке вже нічого не символізує, в якому "є" і "єство" тотожні, не потребують означень і розмежувань, бо самі є тотальним всюдисущим означуваним і межею. Означуване, яке неможливо означити в принципі — і людина, яка протягом тисячоліть з цим принципом у собі бореться.

Ти. Що ж, намагання відсікати власну тінь — теж по-своєму змістовне заняття.

Я. Ти знаєш, що часом це означуване висвітлюють сполохи зосередженої уваги або уяви, і воно вимальовується, краще б сказати — проступає, — на обрії як фантастичне нагромадження хмар нетутешності або трансцендентний Край: високі собори, небеса, добре витримане вино, білосніжні й темновишневі троянди, якась незалежність у витонченості, шляхетності, красі й марноті. Я пригадую один із таких сполохів у Кракові, біля Маріяцького костелу, надвечір; жебонів водограй і тінь від металевої мережі падала на мур, де сидів голуб, і голуба неможливо було спіймати тінню мережі.

Ти. А я подумав зараз, що прагнути потрібності для інших і функціональності та продуктивності — це прагнути віддатися. Це прищеплене суспільством, гуртове прагнення. "Гуртове́ — чортове́", — любить казати мій батько, рідкісний лірик та індивідуаліст. Бути н е п о т р і б н и м — такою є троянда, таким став Бог. Класичні зразки дисфункціональності і асоціальності: Бог, троянда; треба брати з них приклад. Бути трояндою-для-себе і трояндою-в-собі. Дух і досі є там, досі або ж знову, переховуючись від плебейських демократичних витівок і фольклорних збочень профана. Там вічно падає значущий сніг, який є вічною красою осмисленості, і та краса вкриває всі бруди, всі несправедливості, нещастя і трагедії, бо сніг сам трагічний у своїй приреченості тут. Сполохи на мить вихоплюють з пітьми тендітне, вутле і незламне, вічно юне і вічно приречене, висвітлюють доцільність граційності і вроджену віру, вроджене знання, сніги, сніги, сніги, туман, вежу, межу, кров дикого звіра, запах свіжої хвої, полум'я свічок, відображене у чарах з вином. На єдину мить сполохи висвітлюють

вчення Епікура і багатство католицької меси, осінь середньовіччя і худе обличчя Кузанця, канали Амстердама, книги і лютні, відшукану батьківщину і здобутий нарешті час. Ця мить єдина, але ти встигнеш побачити і вже ніколи не забути срібного хреста, снігу, який тане на темновишневих трояндах біля розчиненого вікна, вузького і високого, червону цеглу муру. Ти встигнеш запам'ятати і вже ніколи не забути, що ми повернемося до нашого Краю, до чистоти вранішніх снігів, що ми повернемо собі наші небесні маєтки, наші бібліотеки і коштовності, силу нашу, легкість і радість — повернемо. Джерела цієї свободи — в нікомунеталежності. Я не належу нікому, крім свого Краю і свого правдивого "я". Кожен відхід, кожна зрада цих двох викликають страх, втрату сили, відчуваються як занечищеність, добровільне запроданство в рабство тутешньому князеві і визнання цього рабства за належний стан самості. Ця троянда — нікому, за словами Пауля Целана. Бути послідовним у троянді, зберігаючи бачення того, що на одну мить вихоплюють сполохи філософського ружанця: прозорий, летючий, сніжний настрій зимового Міста, силу Зіґфріда і чистоту Трістана, зосередженість, працьовитість і мовчання Рембрандта та Бройґеля, таємну спільність із н и м и. Зберігати єдність цієї миті, єдність речі, виточеної з одного шматка дерева, її непроникність для того, що ззовні. Ритм і гармонія, барви й пахощі, смак свіжих осінніх яблук, ущерть налитих світлом і соком, цей дивовижний, божественний Бах, ця його свобода, яка приносить пощаду навіть ницому, ці прохолодні, просторі собори, просякнуті тишею і музикою Баха, більшою за тишу. Захищеною, з а б е з п е ч е н о ю людина є тільки тоді, коли її нема тут. Її слова заважають і роззосереджують. Треба мовчазні діяння, духовні акти, те, що десять років тому я називав філософією вчинків, ти пригадуєш. Філософія — трохи не те слово, це любов не до мудрості, а до вчинків, якими я створюю, згадую, впізнаю, осягаю вглиб неперервність миті, єдиної з Краєм, а не з довколишнім світом, у якому ми — чужі. Нікомунеталежність і нічомунеталежність дорівнюють свободі, яка дорівнює самотності до кінця; доконечна самотність, доконечна свобода, доконечна щирість — бо ж вона перед Краєм — вчинку. Оскільки ж те, що стоїть за цими обмеженнями тінями-словами, твоє

необмежене означуване, закінчення не має, отож: безкінечна самотність, безкінечна свобода, безкінечне діяння.

Зайве й говорити, що кожне таке діяння є викінченим, позаяк воно дійсне, отож безмежним. Відтак, ані "гріх", ані помилка більше не витісняються зі свідомості, щоб пригнічувати потім її ж таки з марґінесів Утгарду, а усвідомлюються нею як властиві вияви цілісності твого Мітгарду, твоєї Європи, юної стародавньої Європи, призахідної, густо-вишневої Abendland із чорними й золотими, пурпуровими й білосніжними сльозами та серцями. Це Європа духовних і рицарських орденів, Європа Трістана та Ізольди, Нібелунгів і Бургундії, Європа Бройґеля і снігу — і новий міф про неї, без-людну. Якраз людське суспільство, а не релігія, є нав'язливим неврозом, хворобою мого "я", хворобою мого невідомого Бога. І ніколи я не відчував єдності зі світом людей, і ніколи я не почувався ї х н і м, і ніколи вони не були моїми. Я жодного разу не відчув містичної причетності до жодного колективного людського тіла. Все життя я відчуваю як п р а в д и в и й стан свою чужорідність людям, їхній єдності і роз'єднаності. Я не хочу уподібнюватися людям. Я не хочу бути подібним на себе у їхніх очах, а відтак, мати собі подібних, входити в контакт із цими зачумленими, небезпечними або просто невиліковними на "людину" істотами. Ліпше вже уподібнюватися знехтуваному ними Богові, якого вони теж захотіли уподібнити собі. Чому я повинен вислуховувати їх і взагалі б а ч и т и, чому мене повинні цікавити їхні справи, думки і слова, коли це все одно примарні думки та справи, коли ці слова — безпредметні? Страшна та рефлексія, де я дозволяю собі дивитися на себе, слухати себе тощо очима і слухом і н ш и х, — бо цим самим автоматично розкриваються всі мої брами, щезає автономність і "я" роблюся незакінченим, тобто обмеженим, замість того, щоб залишатися безмежним у своїй викінченості, бо відтоді закінчення моє в тисячах тих, хто присмоктався до мене як п'явки. Означення "замкнений у собі", "мовчазний", "некомунікабельний", "неприступний" та споріднені з ними несуть на собі у соціальному сприйнятті неґативні коннотації — і це закономірно: адже подібні означення є знаками неналежності, знаками того, що тут немає чим поживитися. Троянда також замкнена у собі — і навстіж собі розчинена;

в її початку — її кінець. Знаєш, чому Ісус говорив: "Будьте як діти"? Тому що діти ще не стали людьми у повному значенні цього слова. Вони — інакші.

Я. "Най би хоч баранчики ніколи не виростали", — журився Іван Малкович.

Ти. Уникнути законів отари, уникнути загрози натовпу, бо ж кажучи по правді, людина в однині взагалі не існує: в однині існують діти Божі і святі, а "людина" з'являється тоді, коли з'являється множина. "Людина" у множині — ось той звір, що має бути подоланим. "Хто тямущий, хай злічить число звіра, бо це — число людини", — сказано в Одкровенні. Троянди не шукають посередників і помічників, коли приходить пора квітування; вони просто квітують і цього нічим не замінити, і не уникнути цього. Як людині врятуватися від людини, — ось питання, на яке ніхто з людей не знає відповіді — і не взнає, між людей залишаючись.

Я. А ще більша загадка — як врятуватися б е з людей.

Ти. Під час подорожей нас, безпритульних, ловлять лихі ловці душ і ми розчиняємося т у т майже до останку, втрачаючи ласку і прихильність великих буденних речей. Треба встати і вийти з тутешності блукань; "уставайте, ходімо звідси!" — гукає Ісус. Ходімо. Але к у д и? Хіба прийшовши десь т а м, ми не скажемо знову: нарешті ми т у т? Хіба тутешність не повсюдна й повсякчасна? Навіть "не-я" приходить у присутність с ю д и, а не деінде в "не-тут".

Я. Прикро, що Ісус не читав Гайдеґґера.

Ти. Троянда, знаючи про тутешні умови пере-бування, не подорожує з місця на місце, вона р о с т е, створюється, стає і є собою тепер. У соціальному трактуванні слова "хтось" (сутність когось) я є ніким. Вважати себе "кимось" — означає роздвоєння особистості, безвилазна

закутість у "природній" настанові, погляд на себе очима юрби, означає відчуження від себе, нескінченну, виснажливу рефлексію і втрату самості. Як умію, так і живу. Нікомуненалежність — це відсутність системи, яка б примушувала робити саме такий — як у мурашки або бджоли, буддиста або католика — вибір. Хоча я сумніваюся, що в світі існувала бодай одна людина, яка б сповна підкорилася і вмістилася в нав'язану або о б р а н у систему; якби існувала бодай одна така структурована системою людина, її існування слід було б визнати цілком виправданим. Але жодна система не може визначити того, що́ і як людина бачить насправді, і в цьому полягає невеличке алібі людини.

Я. А як же бути зі сформульованою Швейцером потребою усвідомленого світогляду як вищого почуття орієнтації?

Ти. Потреба світогляду — це потреба бути не таким, яким ти є зараз, ось тут-і-тепер, де в тебе виникає подібна потреба; отож, це потреба бути не-собою, належати і н ш о м у. Але самому собі бути не-собою — неможливо, позаяк самість є основою буття. Щоправда, для більшості людей така неможливість стає єдиною можливістю перебування. Вихід за власні межі існує в екстазі або сп'янінні. "Світогляд" має в собі і те, й інше. Але все вже т у т і без "світогляду" (гарна назва для ґатунку горілки, чи не так?). На цьому світі все стається в — ч а с н о, не раніше й не пізніше. Теперішній тутешній тривалий час. Мислити важко, пане Декарте; існувати — теж. Треба мислити й існувати легко.

Я. Як бути легким у часі і у виконанні простих завдань, щоб вони не шкодили одне одному, не ревнували і не заздрили, влаштовуючи тісняву й колотнечу, а організувалися, викшталтувалися в доцільну, гармонійну єдність, не в примусовий конструктивний режим казарми, а в органічну цілісність і у функціональність, яка володіла б властивостями живого д о л а д н о г о організму? Як творити мистецтво бути? Я наголошую на цьому розрізненні: досконалий і доладній. Досконалий є завершеним, закінченим, закритим — від слова "скон", тобто кінець, смерть. А доладній є приналежним до ладу, який є відкритим і живим рухом.

Ти. Отож я й міркую собі: навіщо Він закликав бути досконалими, — тут, де нічого після Нього не змінилося? Щодо органічної цілісності, то "тяглість" видається мені доречнішим словом. Бо тільки тягле зосереджене зусилля є продуктивним і життєспроможним, тільки воно будує, виходячи з таємничої природи неперервності, зосередженості і сталості. Короткочасні, різноспрямовані, дискретні зусилля є слабкими, вони не можуть протистояти інертній масі безладу, а тим більше перетворювати її. А ми істинствуємо власне існування щойно тоді, коли перетворюємо і преображаємо, тому що наш архетип — творець; тільки перетворюючи хаос в лад, дійсний л а д, а не ілюзорний п о р я д о к, — я теж хочу наголосити на своєму розрізненні, — тільки тоді ми самуємо. Жити, а не пере-бувати можна тільки в часовій єдності з дійсністю, у процесуальності. Адже йдеться про щось дуже подібне до настроювання музичного інструмента. Ти навчився строїти гітару — навчися ж робити це зі своїм існуванням. Адже тільки настроївшися, можна буде г р а т и. Невротичному поспіхові, тягареві безлічі завдань, емоційній хисткості треба протиставити с т р і й — і виконати їх правильним інтонуванням, правильними наголосами в словах, ретельною вимовою, належним чином. Сонце щодня нове і тому щодня все треба творити спочатку, вибудовувати, компонувати як сонет або собор, як гармонію і мелодію. А отже треба бути Майстром; лише ця єдина постава подолає множинність. Майстром справи, Майстром снігу, Майстром троянди і чаю...

Я. Майстром корабля...

Ти. Можеш під'юджувати скільки твоїй душі завгодно. Так, і Майстром корабля. Слухай, темний профане, що пише Мірча Еліаде в одному зі своїх щоденників: "Грецька святиня носить назву naos, néôs, — як корабель. Тема для медитації: святиня, тобто с а к р а л ь н і с т ь, в и р а ж е н а у п р о с т о р і й помислена як корабель, за допомогою якого можна подорожувати (без сумніву до Неба, в Небі). У ньому можна також перейти через воду (= небуття, темрява, хаос тощо). Думка, що ідеальний перехід може відбутися тільки в "кораблі", тобто в "замкненій формі", яка захищає від знищення, розпорошення, розчинення (=

розплітання у водах)". А отже, треба бути Майстром самості. Легкість приходить тоді, коли ти виконуєш звичайне — неперервно і пильно, адже паруски троянд і баобабів такі подібні. Ось тобі й ритуал. Майстерність настає непомітно, як Царство Боже між нами, не треба квапитися, щоб не зробити якого недогляду (або "світогляду"), чи прорахунку; зате потім, коли вона вже настане, то не залишає до смерті. Майстерність, здатність робити хаос доладним, є противагою замкненості досконалого, одноразового кшталту. По суті, це відмінність між літературою і образотворчим мистецтвом; можна виготовити безліч точних копій того чи іншого досконалого образу; натомість розуміння орфічного гімну або сонету Зерова щоразу інакше, неповторне, відтак — модерне. Майстерність і є розумінням, технікою його перебігу.

Я. Проте, в ритуалі існує спокуса законсервувати теперішню ідентичність. Тим часом, зупинена в часі ідентичність гине. Свобода не означає безпеки. На мою думку, той ритуал має бути схожим на гру, в шанобливому розумінні цього слова, гру щоденну і всерйоз, із якої вже не можна вийти, коли заманеться; адже майстерність — це відповідальність пам'яті.

Ти. Наша дійсність є пам'яттю, реалізованою в досвіді, а діяння — досвідом у русі. Слід переступити межі завданої "соціальної", "екологічної", якої завгодно ніші і вийти на відкритий простір, не обчислюваний і не вимірюваний, простір, де є обрій, але обрій — це не межа й не мур, тому що він відсувається, коли до нього наближаєшся; лише із-за обрію приходять у присутність сполохи. Необов'язковість "світогляду" або обов'язковість його не у всьому, тобто можливість залишити гру, коли заманеться, або кали стане страшно, перешкоди, створювані образами-ідолами сублімованого інстинкту і не дощенту затоптаними парусками інтуїції, непроявленість істотних, навала необов'язкових і другорядних моментів, — уся ця жалю гідна картина, сповнена провалами в баченні і пам'яті, яким не зарадить жодна технологія, примушує визнати, що людина живе, не вміючи жити, не знаючи, як жити, живе навмання, наосліп, раз по раз концептуючи, але не констатуючи себе і свого життєвого світу. Тому не зайве остерігатися

будь-чиїх правил "хорошого" тону і правил бачення, нав'язаних дискурсом соціуму за посередництвом не однієї, на жаль, мови; охоче підкоряючись тонові влади і її правилам, люди пере-бувають кваплячись і барячись, але майже ніколи не встигаючи і не достигаючи в-часно (тобто сучасної людини майже не існує). До самості треба дорости, а не добігти, її неможливо викликати або узріти в усесвітній павутині.

Я. Неможливо батожити виснажену конячину далі, потай сподіваючись, що мета руху увиразниться в русі, і чим швидшим, інтенсивнішим буде той рух, тим виразнішою постане мета. Чорта з два. Тим більше, що рано чи пізно перед к о ж н о ю конячиною впаде на коліна свій Ніцше, обливаючись сльозами. Немає мети-надзавдання, немає ідеї. Існує ряд завдань, які треба виконати крок за кроком, якщо ти хочеш, щоб твоє побутування в будні — або ж будування — було таким або іншим, пам'ятаючи при цьому, що реальний, а не віртуальний арсенал усіх "таких" якостей має межі, позаяк буття — це буття живого, о д н о г о організму, і кожний конкретний організм мусить бути обмеженим, якщо він хоче бути живим. Ритуал необхідний для ясності усвідомлення і ретельності виконання завдань. Але це не означає, що ти здійснюєш щось виняткове, навіть у тому разі, коли ти виконуєш усі завдання. Адже і завдання, і їхнє виконання або невиконання — лише твоя особиста примха. Не існує мети, але існують мотивації, а це джерело бурхає безперервно. Лише особисті примхи, уявлення і мотивації по-справжньому торкаються нас. В кожному ритуалові мені видається загрозливою аксіологічна і телеологічна установка щодо часу. Хіба буття вимірюється в хвилинах і кількостях? Хіба воно вимірюється взагалі? Буття бувають, пере-бувають, відбувають, забувають, здобувають, набувають, втрачають, але не вимірюють. Хіба буттєвим є прагнення інтенсифікувати буття? "Не варто піклуватися правилами й манерами. Просто розкласти багаття, закип'ятити воду і пити чай. Оце і є чайний ритуал", — сказав дзенський майстер XVI сторіччя Сокей. Хіба живуть заради чогось? Живуть внаслідок чогось.

Ти. Власне ось така діяльність свідомості, автоматична й абсурдна у своїй "буттєвості", про яку ти кажеш, і є витрачанням, а точніше,

втрачанням часу. Неосмислене "мислення", животіння свідомості дикої, необробленої і протистоїть потребі культури. Невже ти не розумієш, що в історії, до якої ми потрапили, не існує природної свідомості? Невже ти не бачиш, що власне у свідомості пробиваються на поверхню джерела нетутешності, що лише у цій свідомості покладено обрій, з-поза якого часом вихоплюються сполохи, що лише тут буття просковзує у шпарини просвітків твого бачення? Єству треба дати лад, а не свободу. Стрій, гармонію, а не уніфікацію. Єство мусить виростити той лад із себе — як мушля вирощує перлину довкола чужорідної піщини, страждаючи; необхідно побачити, що́ є такою чужорідністю для єства — тутешність чи нетутешність, чи обидві вони — тільки вияви одного і єдиного т р е т ь о г о, а чужорідним є якраз наше єство? Аморфне, невикшталтуване єство, якого не приймуть у себе ні тутешність, ні нетутешність, ані т р е т є, доти, доки воно не створить власної форми, доки воно не пригадає її, доки воно не стане єдиною перлиною з правдивим, нікому — крім неї — не належним кшталтом, словом, доки воно, це єство, не перетворить себе на ідею, яка вже нарешті буде. Інакше єство пропаде. Пропаде її, цієї самості, час. Єство тільки тоді стане і буде вільним, коли в ньому протікатиме лад.

Я. На мою думку, пане Геґель, не можна бути скнарою і берегти себе. Сталість — і самість — це лет, а не нерухомість каменю, який росте в себе. Рівновага досягається в льоті, а не в нерухомості.

Ти. Але ж у тебе немає крил, упертий ірраціоналісте! Саме тому треба майструвати корабля. А ти покладаєшся на хаотичне буяння найрізноманітніших зел, у надії, що воно якось само по собі виштовхне із свого середовища троянду. Проте, троянду виводять у притомності існування, а не знаходять, ніби її хтось загубив. І тому ритуал або ж система — це інструмент для творчості, але не сама творчість. І тому сам ритуал треба створити, як створюють рубанок, пензля, скрипку; тільки створивши скрипку й настроївши її, можна буде грати. Створене сотворіння, річ, не може бути творцем сама по собі, і метою вона бути не може, даремно ти хвилювався, а лише засобом, способом, методом і посередником святості.

Я. Довший час я думав так само, адже ти — це я. Але однієї вересневої ночі мені випало переглянути старий французький фільм, назву якого я забув. Були в ньому передріздв'яне містечко Клермон, католик, що шукав собі дружину, бльонду і теж католичку, довгі розмову про Паскаля і християнство, про вибір, про те, що я "хочу бути святим — але не можу", що "святі — це божевільні", а нам, "нормальним", залишається щойно вправляння в праведності тощо, — а за всім цим сніги, сніги, сніги, сутінки старої кіноплівки, французьке містечко наприкінці року — і я раптом зрозумів, що все це, зокрема, сніги, дуже гарні самі по собі, без подвоєння в метафізиці й у трансцендентному Небесному Місті, — і засміявся, приголомшений думкою, яка з'явилася до мене вперше в житті.